

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการใช้ศิลปวัฒนธรรมสร้างความทันสมัย

KING RAMA IV: MODERNIZATION THROUGH ART AND CULTURE

ชลภูมิ บรรหาร /CHONLAPOOM BANHARN

นิสิตปริญญาเอก สาขาศิลปวัฒนธรรมวิจัย คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

GRADUATE STUDENT IN ART AND CULTURE RESEACH, FACULTY OF FINE ARTS,
SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

อำนาง เย็นสบาย/AMNARD YENSABAI¹

DEAN OF BODHIVIJJALAYA COLLEGE SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

บทคัดย่อ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ตรงกับช่วงเวลาแห่งการล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามายังทวีปเอเชีย พระองค์ทรงเล็งเห็นภัยของลัทธิจักรวรรดินิยมที่เข้ามาพร้อมกับวาทกรรม “ภาระของคนผิวขาว” ที่มุ่งหมายที่จะปกครองชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่าทางอารยธรรม พระองค์จึงทรงริเริ่มแนวพระราชดำริทางการเมืองแบบทันสมัย (Political Modernization) เพื่อให้ให้ชาติมหาอำนาจตะวันตกได้ประจักษ์ถึงความเป็น “รัฐสมัยใหม่” (modern nation state) โดยทรงใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็น “เครื่องมือ” โดยมี 2 ปัจจัยที่ทำให้พระองค์ดำเนินพระบรมราโชบายเปลี่ยนสยามให้ทันสมัยคือ 1) ปัจจัยภายใน คือการใช้อิทธิพลทางด้านพุทธศาสนาที่พระองค์ได้ซึมซับมาตลอดช่วงที่ผนวชอยู่ถึง 27 พรรษา และ 2) ปัจจัยภายนอก คือ อิทธิพลของตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นวิทยาการสมัยใหม่จากบรรดามิชชันนารีและผลกระทบของสนธิสัญญาเบาว์ริงที่เป็นทั้งแรงกระตุ้นและแรงกดดันให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือโดยผ่านกระบวนการ การทำให้เป็นแบบตะวันตก (Westernization) การปรับปรุงจารีต (Neo - traditionism) และการรับนวัตกรรมทันสมัย (Industrialization) โดยพระองค์ทรงเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นศูนย์กลางของการสร้างความทันสมัยทางวัฒนธรรมที่เป็นกลไกสำคัญในการ “เลียนแบบฝรั่ง” ที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทำให้ศิลปกรรมตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทและแบ่งแยกตัวเองออกจากศิลปะดั้งเดิมที่เป็นตระกูลช่างต่างๆ โดยได้กลายมาเหลืออยู่เพียงหมู่เดียวคือ “หมู่ฝรั่ง” หรือ “ช่างฝรั่ง” ทำให้อิทธิพลของศิลปะตะวันตกได้ก้าวเข้าครอบงำสังคมไทยและเป็นการแสดงให้เห็นว่าสยามไม่ใช่ชาติป่าเถื่อน แต่สยามมีศิลปวัฒนธรรมในแบบเดียวกันอย่างตะวันตก

คำสำคัญ: ลัทธิจักรวรรดินิยม, ภาระของคนผิวขาว, รัฐสมัยใหม่, ความทันสมัย, ศิลปวัฒนธรรม

Abstract

King Mongkut ascended the throne at the time of the colonialism of the Western powers into Asia. He foresaw the perils of imperialism came along with the discourse, “The burden of the white man”, who aimed to rule the ethnic inferior civilization. And he initiated the works of modern politics (Political Modernization) to give the Western powers had seemed to be modern nation state by the use of culture as a “tool” by the two factors that made him carry out royal policy change in Thailand to date were: 1) internal factors: influence of Buddhism he had absorbed during the past 27 years and entered in, 2) external factors: influence of the west whether modern science from the missionaries and the impact of the Bowring Treaty with both excitement and pressure. King Mongkut sent culture as a tool through a process “Making the Western” (Westernization), improvement conservative (Neo - traditionism) and modern innovation (Industrialization). He was the beginner and the center of a modern cultural strategy in imitation of Western art as a major turning point, making the West began to separate itself from the role and original art from the art families. It was found that there were only one remaining group, “Westerners” or “Western Artists” that influenced Western art step into Thailand and dominated society. It indicated that Thailand was not a barbaric nation. The Siam was the same as in Western culture.

Keywords: Imperialism, the burden of the

¹ รองศาสตราจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

white man, contemporary, modern, art and culture

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2394 ขณะพระชนมายุ 47 พรรษา ในช่วงเวลาทั้งก่อนที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ตรงกับช่วงเวลาของการขยายอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามายังภูมิภาคเอเชีย พระองค์ทรงเล็งเห็นภัยของลัทธิจักรวรรดินิยมที่เข้ามาพร้อมกับวาทกรรม “ภาระของคนผิวขาว” ที่มุ่งหมายที่จะปกครองชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่าทางอารยธรรม ทำให้ทรงเล็งเห็นว่าสถานการณ์ทางการเมืองของโลกกำลังเปลี่ยนไป ประกอบกับศิลปวัฒนธรรม และอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกอย่างอังกฤษได้เข้ามามีบทบาทในทวีปเอเชียมากขึ้น หากไม่เข้าใจและดำเนินนโยบายไม่ถูกต้องอาจทำให้เกิดความเสียหายแก่บ้านเมือง เช่น กรณีของจีน อินเดีย และพม่าได้ พระองค์จึงทรงริเริ่มแนวพระราชดำริทางการเมืองแบบทันสมัย (Political Modernization) เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสถานการณ์ด้านการต่างประเทศในขณะนั้น (ชลภูมิ บรรหาร. 2552: 1) แต่การจะทำให้เกิดความทันสมัยทางการเมือง และความศิวิไลซ์ตามแบบตะวันตกนั้นจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะปฏิรูปศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้ชาติตะวันตกยอมรับและให้ชาวสยามเองตระหนักถึงศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามของชาติตนเอง และร่วมเสริมสร้างความเป็นชาติอารยะให้ชาติมหาอำนาจตะวันตกได้ประจักษ์ถึงความเป็น “รัฐสมัยใหม่” (modern State) ตามความเข้าใจของชาติตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงริเริ่มกระบวนการสร้างศิลปวัฒนธรรมสมัยใหม่เพื่อสอดคล้องกับบริบทแห่งยุคสมัย และสถานการณ์บ้านเมืองในช่วงเวลานั้น พระบรมราโชบายด้านการเมืองที่มีศิลปวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และสถานการณ์ด้านการต่างประเทศที่คลี่คลายไปได้ด้วยดีทำให้ชาติตะวันตกยอมรับว่าสยามไม่ใช่ชาติป่าเถื่อน และที่สำคัญคือสยามได้เปลี่ยนผ่านจากยุคจารีตเข้าสู่ยุคแห่งความทันสมัยซึ่งจะได้รับการสานต่อในสมัยต่อมา

เนื้อหา

พระราชดำรินี้ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการที่ทรงใช้ศิลปวัฒนธรรมสร้างความทันสมัยเริ่มจากการที่ทรงสร้าง “รัฐชาติ” โดยทรงค่อยๆปรับเปลี่ยนคติแนวคิดแบบรัฐจารีต มาเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ พระองค์ทรงสร้าง “สำนักร่วม” และปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของราษฎรไทยเริ่มจากมโนทัศน์เรื่อง “อาณาเขตของรัฐ” แบบใหม่ทรงทำให้ราษฎรไทยได้เข้าใจเรื่องเวลาและพื้นที่ที่ไม่เคยมีมาในสังคมไทยใหม่ เปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับรัฐในจารีตไปเป็นรัฐที่มาอาณาเขตหรือเส้นเขตแดนแน่นอนซึ่งพระองค์ทรงได้สร้างขึ้น “ภูมิกายา” (geobody) ของชาติขึ้นมาใน พ.ศ. 2407 ทรงมีพระราชดำริที่จะกำหนดเส้นเขตแดนด้านพม่าโดยการเจรจาแบ่งเขตแดนระหว่างสยามกับพม่าให้ชัดเจน โดยทรงอธิบายว่า “...ซึ่งคอแวนแมนต์ฝ่ายไทยจะยอมโครมโครมฝ่ายเดียวตามแผนที่อังกฤษทำมานั้นวิตกอยู่ กลัวจะเป็นที่วิวาทถึงถึงกันในระยะพวกตัดตัดไม่ชอบสัก แลบ้านกะเหรี่ยง ละว้า ที่เคย

ขึ้นข้างโน้นข้างนี้มาแต่ก่อนไหนๆ จะได้พร้อมกันแบ่งเขตแดนให้เป็นแน่เป็นการดีแล้ว จะใครต่อให้ได้รับประจักษ์แจ้งสว่างไสว... ก็จะได้กำหนดออกชื่อเขาออกชื่อป่า ทำหนังสือพิมพ์ประกาศราษฎรที่จะตัดไม้ตัดฝางให้รู้ทั่วกันว่าเขตแดนอยู่เพียงนั้น...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2548: 209 - 210)

เนื่องจากพรมแดนธรรมชาติที่เคยใช้เป็นเส้นแบ่งเขตแดนในครั้งก่อนๆ ก็ไม่ใช่เส้นแบ่งที่ชัดเจนทำให้เกิดปัญหาระหว่างประเทศได้ง่ายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริว่าจะแบ่งโดยแนวเขาก็ต้อง “ชี้ให้ชัดจงได้จึงจะควร” นอกจากชายแดนฝั่งตะวันตกที่ประเทศอังกฤษเข้ามาสำรวจและทำแผนที่แล้วฝรั่งเศสก็ได้เริ่มสำรวจดินแดนและทำแผนที่ขึ้นบริเวณชายแดนภาคตะวันออก พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับเขตแดนฝั่งแม่น้ำโขงว่า “...ลำแม่น้ำโขงเขตแดนติดต่อกับเขมรกับญวน เดียวนี้ฝรั่งเศสได้ไปทำแผนที่ตรวจตามลำแม่น้ำโขงแต่ฝ่ายเดียว ฝ่ายเราจะไม่ทำไว้บ้างก็ไม่ชอบ...” (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค). 2548: 231) แนวคิดเรื่องรัฐสมัยใหม่ที่มีอาณาเขตที่แน่นอนนี้เท่ากับเป็นการกำหนดขอบเขตอำนาจของเมืองหลวงและผู้คนที่อยู่ภายในอาณาเขตที่กำหนดให้อยู่ภายใต้การปกครองอย่างเป็นเอกภาพภายใต้ระบอบการปกครองเดี่ยวผู้นำสูงสุดผู้เดียว รวมทั้งกฎหมายและวิธีการพิจารณาคดีที่มีมาตรฐานแบบเดียวกัน ขณะเดียวกันก็เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจตะวันตก ที่เข้ามาอ้างสิทธิตามหัวเมืองชายแดนโดยอาศัยความไม่ชัดเจนของพรมแดน พระราชดำรินี้ในการปักปันเขตแดนของประเทศให้ชัดเจนนี้เกิดขึ้นหลายครั้ง ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดีได้บันทึกไว้มีดังนี้ 1) การแบ่งเขตแดนไทยกับพม่าของอังกฤษ 2) การปักปันเขตแดนไทยกับพม่าของอังกฤษ 3) การทำแผนที่อาณาเขตทางหัวเมืองลำน้ำโขง 4) ไวซ์รอยอินเดียนำแผนที่เขตแดนส่งมาประทับตรา และ 5) เรื่องปักปันเขตแดนทางเมืองเขมร

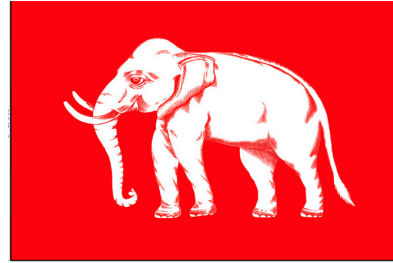
จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าประเทศสยามในแนวพระราชดำรินี้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น “รัฐชาติ” แบบใหม่ที่มีเรื่องของอาณาเขตทางภูมิศาสตร์จริงมากกว่าแนวความคิดแบบไตรภูมิ หรือคติจักรพรรดิราช ซึ่งแนวคิดนี้เองจะได้ก่อกำเนิดประเทศไทยในรูปแบบตามหลักสากลดังที่ตะวันตกได้สร้างบรรทัดฐานของความเป็นศิวิไลซ์เอาไว้แน่นอน การเกิดขึ้นอย่างชัดเจนของ “ดินแดนของชาติ” ก่อให้เกิดความหมายใหม่ ค่านิยมใหม่ผูกติดอย่างไม่เคยมีมาก่อน “ดินแดนของชาติ” กลายมาเป็น “ตัวตน” ทางภูมิศาสตร์ของชาติสมัยใหม่หรือเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิกายา” ของชาติ (geobody) (ธงชัย วินิจญ์กุล. 2556: 12) ทำให้สยามกลายมาเป็นรัฐรูปแบบความสัมพันธ์แบบผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง (Ruler and Ruled)

การใช้ธงแทนสัญลักษณ์ของประเทศ เมื่อภูมิกายาของสยามเริ่มเห็นเป็นรูปร่างของความเป็น “รัฐ” ชัดเจนแล้วการใช้สัญลักษณ์แทนชาติสยามจึงได้มีการคิดขึ้นมาเป็นไปอย่างสากล ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดให้ใช้ธงสีแดงมีช้างเผือก (ขาว) ยืนอยู่ตรงกลางหันหัวไปทางด้านที่ติดกับเสาธงซึ่งแต่เดิมประเพณีการใช้ธงเป็นเครื่องหมายถึงชาตินั้นไทยเราใช้เฉพาะสำหรับเรือสินค้าที่

เดินทางไปยังต่างประเทศเท่านั้นโดยใช้ธงแดงซึ่งอาจเนื่องมาจากความเชื่อว่าสีแดงเป็นสีของเจ้าผู้มีอิทธิฤทธิ์ สามารถคุ้มครองป้องกันภัยจากภูตผีปีศาจต่างๆได้ อันเป็นความเชื่อที่ตรงกันของชาติทางเอเชียจำนวนมาก ดังนั้นเรือสินค้าที่ชักธงสีแดงจึงจำแนกไม่ออกว่าเป็นเรือของชาติใด ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มรูปจักรสีชาวลงบนธงสีแดงให้ทราบว่าเป็นเรือหลวงของไทยทั้งนี้เข้าใจว่า “จักร” เป็นเครื่องหมายของพระบรมราชวงศ์จักรี ส่วนธงของเรือประชาชนยังคงใช้ธงสีแดงอยู่ตามเดิม ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ประเทศอังกฤษได้เข้ามาตั้งสถานการค้าขายอยู่ที่ประเทศสิงคโปร์ และพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือกำปั่นของหลวงขึ้น 2 ลำเพื่อล่องค้าขายระหว่างสิงคโปร์และมาเก๊า โดยที่เรือหลวงทั้งสองลำดังกล่าวจะชักธงแดงตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยากระทั่งวันหนึ่งรัฐบาลอังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ได้บอกกับนายเรือหลวงของสยามให้มากราบบังคับทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า “...เรือเดินทะเลชาวมลายูที่ค้าขายกับสิงคโปร์ก็ชักธงแดงเหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงขอให้พระเจ้ากรุงสยามใช้ธงอย่างอื่นเสีย เพื่อจะได้จัดการรับรองเรือหลวงได้สะดวกและไม่สับสน...” (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไทย. 2559: ออนไลน์) รวมทั้งในรัชสมัยนี้มีสารเสด็จทอดมด้วยลักษณะมาสู่พระบรมราชสมภารถึง 3 ข้าง รวมกับข้างฝั่งเผือกในแผ่นดินสมเด็จพระบรมชนกนาถอีก 1 ข้าง เป็นการพิเศษไม่มีได้ในประเทศอื่นเสมอเหมือน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำรูปช้างเผือกไว้กลางวงจักรในธงเรือหลวงนั้นด้วย(สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. 2548: 7) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงพระราชมิ่งถึงเรือค้าขายของชนชาวสยามที่ใช้ธงสีแดงเกลี้ยงอยู่นั้นไม่เป็นการสมควร เหตุว่าซ้ำกับประเทศอื่นๆที่จะสังเกตเห็นเป็นการควรใช้ธงอันมีเครื่องหมายเหมือนอย่างเรือหลวงทั้งปวง แต่ว่าจักรเป็นของสูงไม่สมควรที่ราษฎรจะใช้จึงให้ยกรูปจักรออกเสีย คงแต่รูปช้างเผือกบนธงพื้นสีแดงให้ใช้ทั่วไปทั้งเรือหลวง และเรือราษฎรที่เป็นข้าขอบขัณฑสีมาและให้ทำธงเป็นรูปช้างเผือกพื้นสีขาวขึ้นอีกอย่างหนึ่งสำหรับใช้ชักที่หน้าเรือหลวงให้เป็นที่สังเกตว่าต่างจากเรือราษฎรด้วย(สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. 2548: 7)

ภาพที่ 1 ธงเรือหลวงสมัยรัชกาลที่ 2 – รัชกาลที่ 3
ที่มา : <http://www.t-h-a-i-l-a-n-d.org/thaiflag/newsite/detail.php?id=4>

ภาพที่ 2 ธงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โดยรูปช้างเป็นแบบช้างเผือกปล่อย
ที่มา : <http://www.t-h-a-i-l-a-n-d.org/thaiflag/newsite/detail.php?id=4>

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กำหนดแบบอย่างธงประจำพระองค์ขึ้นเรียกว่า “ธงจอมเกล้า” และมีธงประจำแผ่นดินเรียกว่า “ธงไอยราพต” ขึ้นใช้ไม่ปรากฏว่ามีการประกาศลักษณะและการใช้ธงดังกล่าวออกให้ประชาชนทราบในลักษณะเช่นกฎหมายหรือระเบียบหรือไม่ แต่ใน พ.ศ. 2401 ได้มี “ประกาศเสด็จลงพระตำหนักน้ำและประทับในเรือบดจะชักธงจอมเกล้าขึ้นเป็นที่หมายห้ามคนภายเรือแจวเรือผ่าน” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2548: 285 – 286) เป็นประกาศที่ให้ประชาชนรับรู้เกี่ยวกับการประทับของพระมหากษัตริย์ และข้อบังคับของผู้สัญจรทางน้ำในบริเวณประทับ นอกจากการสร้าง “ธง” ให้เป็นสัญลักษณ์แทนชาติแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้มี “ธงอิสริยยศ” ตามอย่างธรรมเนียมตะวันตกโดยพระองค์ได้สถาปนาธงประจำพระองค์ขึ้นอย่างหนึ่งตามอย่างธรรมเนียมยุโรป คือ ธงมหามงกุฎ หรือ ธงจอมเกล้า ใน พ.ศ. 2398 พร้อมกับการกำหนดให้ธงช้างเผือกเป็นธงชาติสยาม มีลักษณะเป็นธงสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นนอกสีแดงพื้นในสีขาว กลางธงมีรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎและมีฉัตร 7 ชั้นขนบสองข้าง ซึ่งจำลองจากตราพระราชลัญจกรพระมหามงกุฎ อันเป็นพระราชลัญจกรประจำรัชกาล เพื่อใช้ชักขึ้นบนเสาเรือพระที่นั่งเป็นที่หมายว่าได้เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือลำนั้น นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้ชักธงนี้ขึ้นบนเสาธงในพระบรมมหาราชวังเพื่อระบุว่าพระองค์ประทับอยู่ในพระนคร และให้ใช้เป็นธงประจำกองทหารเกียรติยศในเวลาที่จะพระเจ้าแผ่นดินประทับในพระนครด้วยนอกจากนี้ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้ชักธงอีกอย่างหนึ่งขึ้นประจำเสาธงในพระบรมมหาราชวังคือ ธงไอยราพต เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าพระองค์มิได้ประทับอยู่ในพระนคร ธงนี้เป็นธงสี่เหลี่ยมผืนผ้าพื้นแดงมีรูปตามอย่างพระราชลัญจกรไอยราพต กล่าวคือเป็นรูปช้างเอราวัณสามเศียรยืนหันหน้าเข้าเสนาธง เทินบุษบกอุณาโลมด้านซ้ายขวาล้อมด้วยเครื่องสูงเป็นฉัตร 7 ชั้นข้างละ 2 คัน

ภาพที่ 3 ธงจอมเกล้า
ที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/ธงพระอิสริยยศในประเทศไทย>

ภาพที่ 4 ธงไทยราชพฤกษ์

ที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/ธงพระอิสริยยศในประเทศไทย>

การใช้พระสยามเทวาริราชในเชิงสัญลักษณ์ของเทพประจำชาติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้ศาสนาหรือความเชื่อร่วมกันนำไปสู่การสร้างความทรงกลมเกี่ยวกับการมีเทพที่ปกปักรักษา “คนไทย” และ “ชาติสยาม” องค์กรเดียวกัน พระองค์จึงต้องสร้างความเชื่อ “นามธรรม” นี้ให้เป็น “รูปธรรม” ขึ้นมาโดยทรงสร้าง “พระสยามเทวาริราช” ให้มีจริงขึ้นในสังคมไทย และกลายเป็นกรอบภาคปฏิบัติที่ทำให้คนไทยสำนึกถึงอิทธิปาฏิหาริย์ที่มีจริงหรือความระลึกถึงบุญคุณของเทพที่ปกปักรักษาให้ชาติรอดพ้นจากภัยพิบัติต่างๆ โดยคนไทยเชื่อกันว่าประเทศไทยมีพระสยามเทวาริราชเป็นเทพที่ให้ความคุ้มครองป้องกันเภทภัยต่างๆ ไม่ให้ประเทศต้องประสบความพินาศย่อยยับมาแต่โบราณ แต่พระสยามเทวาริราชเพิ่งจะสร้างเป็นองค์ขึ้นมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเครื่องมือในการสร้าง “วัฒนธรรมความเชื่อ” ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง “ทำให้” คนไทยมีความเชื่อร่วมกันว่าบ้านเมืองย่อมมีเทวดาคุ้มครองรักษา รวมถึงองค์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์จักรี ตลอดจนประชากรราษฎรที่อาศัยในแผ่นดินให้อยู่รอดปราศจากภัยอันตรายต่างๆ ที่ใหญ่หลวงมาแล้วทุกยุคทุกสมัยซึ่งจะเห็นได้จากการที่ประเทศต่างๆ ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ในสมัยนั้น เช่น พม่า เวียดนาม มาเลเซีย ฯลฯ ล้วนถูกชาวยุโรปเข้าปกครองทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส คงเหลือเพียงประเทศสยามเท่านั้นที่อยู่รอดปลอดภัยและเป็นเอกราชมาโดยตลอด และที่สำคัญพระองค์ทรงถวายเครื่องสักการะจนทำให้พระสยามเทวาริราชมี “จริง” ขึ้นมาในความเชื่อของคนไทยทั่วประเทศ

ภาพที่ 5 เทวรูปพระสยามเทวาริราช

ที่มา : http://www.oknation.net/blog/home/blog_data/337/23337/images/02.jpg

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้พยายามสร้าง “รัฐชาติ” สมัยใหม่ตามบริบทของสังคมโลกโดยสร้าง “สัญญา” แห่งความเป็น “ชาติสยาม” แล้วพระองค์ยังใช้ศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ เป็นเครื่องมือในการสร้างความทันสมัยดังนี้

สถาปัตยกรรม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสภาพบ้านเมืองเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ในเมืองไทยมากขึ้นชนชั้นนำของไทยตื่นตัวและคบค้าสมาคมกับชาวต่างชาติมากขึ้นวัฒนธรรมตะวันตกจึงแทรกซึมเข้ามาปะปนกับวัฒนธรรมไทยได้ไม่ยากนัก สถาปัตยกรรมหลายแห่งชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลตะวันตกซึ่งความนิยมนี้ได้เกิดขึ้นก่อนในราชสำนักแล้วจึงกระจายออกไปสู่นอกราชสำนักอย่างกว้างขวาง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมขึ้นภายในพระอภิเนาว์นิเวศน์ พระอภิเนาว์นิเวศน์นี้เป็นพระราชมนเทียร (เรือนหลวง) ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง ในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเพื่อจะใช้เป็นที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและเป็นที่แสดงเครื่องบรรณาการที่ประเทศแถบยุโรปส่งมาถวาย และเป็นพระเกียรติยศของพระองค์อีกประการหนึ่ง

ภาพที่ 6 หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ หัวใจของการปกครองในรัชกาลที่ 4

ที่มา : <http://board.postjung.com/655907.html>

ความสำคัญด้านสถาปัตยกรรมในรัชสมัยนี้คือเมื่อพระราชนิยมในองค์พระมหากษัตริย์เป็นแบบตะวันตกแล้วทำให้กระบวนการช่างศิลปะอย่างยุโรปได้แพร่หลายออกไปสู่วัดวาอาราม และวังเจ้านายในท้องที่ต่างๆ รอบกรุงตลอดจนต่างจังหวัด จนกล่าวได้ว่ารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสมัยเริ่มแรกของศิลปะตะวันตกในยุครัตนโกสินทร์ สถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่มากขึ้นกว่าช่วง 3 รัชกาลที่ผ่านมา แบบอย่างสถาปัตยกรรมจากประเทศอังกฤษในสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรียที่เผยแพร่ไปในอาณานิคมของอังกฤษ เช่น สิงคโปร์ ปีนัง กัวลาลัมเปอร์ อินเดีย พม่า ซึ่งเรียกว่าสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม (Colonial Architecture) สยามได้รับอิทธิพลมาจากสิงคโปร์ ปีนังอีกต่อหนึ่ง และชาวตะวันตกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ในขณะนั้นได้นำความรู้ทางการก่อสร้างเข้ามาผสมผสานกับลักษณะพื้นเมือง และสภาพดินฟ้าอากาศของไทย (มุสตี ทิพทัส. 2545: 105)

สำหรับการปลูกสร้างอาคารแบบตะวันตกในส่วนที่เกี่ยวกับราษฎรในสมัยนี้เริ่มมีตึกแถวซึ่งเป็นอาคารที่พักอาศัยแบบใหม่ชนิดหนึ่ง เช่น ตึกแถวที่ถนนเจริญกรุงตอนใน ถนน

บำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร ซึ่งเป็นถนนที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่โดยมีลักษณะเป็นตึกชั้นเดียวที่ได้แบบอย่างมาจากตึกแถวในสิงคโปร์ นอกจากนี้ในส่วนบริเวณรอบพระบรมมหาราชวังซึ่งแต่เดิมเคยเป็นบ้านเรือนเสนาบดีและขุนนางในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึกแถวแบบฝรั่งขึ้นโดยรอบมีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้นจำนวน 40 ห้องใช้สำหรับเป็นที่พำนักของฝรั่งที่เข้ามารับราชการ รวมถึงให้ครูชาวต่างประเทศที่ทรงจำมาสอนภาษาอังกฤษพักอาศัยตลอดจนให้พ่อค้าต่างชาติเช่าตั้งร้านค้า (ศุภชัย เสริมสุขเจริญชัย. 2555: 12)

ภาพที่ 7 ตึกแถวถนนบำรุงเมือง

ที่มา : <http://samranrat.metro.police.go.th/history.htm>

โดยสรุปแล้วลักษณะสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะคล้ายตามสถาปัตยกรรมของศิลปะสมัยนั้น (เฉพาะอาคารที่เป็นที่พักอาศัยและอาคารราชการ) สิ่งสำคัญที่สุดคือ “ปรากฏการณ์” การเปลี่ยนแปลงรูปแบบด้านสถาปัตยกรรมของสังคมไทยที่เป็นการเปลี่ยนแปลงในแนวตั้งกล่าวคือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากจุดสูงสุดของสังคมสู่สามัญชนทั่วไป และเป็นลักษณะของความทันสมัยที่เป็นรูปธรรมอย่างเห็นได้ชัดที่สุดเท่าที่สยามเคยมีมา

การถ่ายภาพ การถ่ายภาพในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจกล่าวได้ว่าเป็น “จุดเปลี่ยน” แห่งรัชสมัย เป็นจุดเริ่มสำคัญนำไปสู่ศิลปะในแขนงอื่นเป็นจุดเริ่มต้นของงานประติมากรรมเหมือนบุคคลในเมืองไทยอีกด้วย การถ่ายภาพเข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทยตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 แล้วโดยบาทหลวงหลุยส์ ลาร์โนตี ผู้ได้รับมอบหมายจากสังฆราชปาลเลอกัวส์ ให้นำอุปกรณ์ถ่ายภาพเข้ามาเป็นครั้งแรก แต่พระองค์มิได้ทรงสนพระทัยนักแต่เมื่อนายจอห์น ทอมสันได้เข้ามาพำนักในเมืองไทยใน พ.ศ. 2408 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายจอห์น ทอมสันเข้าเฝ้าและฉายพระบรมรูปหลายพระรูป นอกจากนี้ยังมีรับสั่งให้ส่งพระบรมฉายาลักษณ์พร้อมพระราชสาส์นไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประมุขของชาติมหาอำนาจในยุโรปและอเมริกาที่แสดงให้เห็นชาติต่างๆ เห็นว่าประเทศไทยมิได้เป็นประเทศล้าหลังอีกทั้งยังทรงเป็นตัวอย่างให้ชาวไทยเลิกเชื่อเรื่องงมงายและหันมาสนใจวิทยาการสมัยใหม่อีกหลายด้านจากธรรมเนียมปฏิบัติทางการทูตในยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีทั้งการแลกเปลี่ยนประติมากรรมและภาพถ่ายกัน ทำให้ศิลปกรรมประเภทรูปเหมือนเป็นที่รู้จักในราชสำนักแล้วภาพถ่ายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สามารถแสดงความ

สมจริงของใบหน้าบุคคล และเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการสร้างพระบรมรูปอีกด้วย ผลจากการแลกเปลี่ยนเครื่องราชบรรณาการทำให้พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแพร่หลายมากขึ้น เมื่อมีการเผยแพร่ภาพถ่ายเหล่านี้ในเวลาต่อมาโดยมีการตีพิมพ์ไม่แพ้ในหนังสือพิมพ์ The Illustrated London News อันถือเป็นครั้งแรกที่ประเทศในโลกตะวันตกได้เห็นภาพที่มีรายละเอียดที่ถูกต้องเกี่ยวกับเมืองหลวงของประเทศสยามนอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ปรากฏเป็นภาพประกอบในหนังสือพิมพ์ของฝรั่งเศสด้วย (ไพศาลย์ เปี่ยมเมตตาวัฒน์. 2558: 11) นอกจากนี้จะได้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ทอมสันยังได้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ด้วย เป็นภาพเดี่ยวหนึ่งภาพอีกสองภาพเป็นภาพหมู่ที่ฉายตรงหน้าลานพระที่นั่งอนันตสมาคมร่วมกับพระอนุชาของคือน้อง

ภาพที่ 8 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยจอห์น ทอมสัน (1)

ที่มา : ไพศาลย์ เปี่ยมเมตตาวัฒน์. (2558). สยามผ่านมมกล้องจอห์น ทอมสัน 2408 – 9 รวมทั้งนครวัด และเมืองชายฝั่งประเทศจีน. หน้า 38.

ภาพที่ 9 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยจอห์น ทอมสัน (2)

ที่มา : ไพศาลย์ เปี่ยมเมตตาวัฒน์. (2558). สยามผ่านมมกล้องจอห์น ทอมสัน 2408 – 9 รวมทั้งนครวัด และเมืองชายฝั่งประเทศจีน. หน้า 41.

ประติมากรรม จากคติความเชื่อเดิมของไทยที่การสร้างรูปเคารพยังเข้าไปในลักษณะของเทพและพระพุทธรูปนั้นพอมายังสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของงานประติมากรรม กล่าวคือการสร้างประติมากรรมรูปเหมือนบุคคลที่ต่างไปจากแบบเดิมทั้งในแง่รูปแบบและแนวคิด พระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นประติมากรรมแทนองค์พระมหากษัตริย์ชิ้นแรกในประเทศไทยที่สร้างเป็นรูปมนุษย์ และยังเป็นประติมากรรมรูปมนุษย์ชิ้นแรกที่สร้างขึ้นขณะที่ผู้เป็นแบบยังมีชีวิตอยู่ ในครั้งแรกนั้นช่างประติมากรรมตะวันตกเปลี่ยนแบบจากพระบรมฉายาลักษณ์ จึงปั้นพระบรมรูปทรงพวงมณีมีกล่ามพระมัสสาแบบชาติตะวันตกไม่เหมือนพระองค์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างไทยทดลองปั้นถวายเลียนแบบพระองค์จริง พระบรมรูปองค์นี้นับเป็นก้าวเปิดศักราชของวงการประติมากรรมไทย โดยการปั้นรูปราชานุสรณ์แทนการสร้างพระพุทธรูปหรือเทวรูป มาสู่การปั้นราชานุสรณ์แบบเหมือนจริงเช่นปัจจุบัน และถือได้ว่าเป็นการปั้นพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ไทยที่ยังทรงดำรงพระชนม์อยู่เป็นครั้งแรกในวงการประติมากรรมไทย พระบรมรูปนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความคิดจากเดิมที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นมนุษย์ อันเป็นแบบอย่างให้กับการสร้างพระบรมรูปเหมือนของพระมหากษัตริย์ไทยในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญด้านประติมากรรมนี้ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเป็นอย่างมากซึ่งหนึ่งในธรรมเนียมการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีของตะวันตกคือการแลกเปลี่ยนพระบรมฉายาลักษณ์ พระบรมสาทิสลักษณ์ และพระบรมรูป ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องราชบรรณาการ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2548: 264) ทำให้มีรูปเหมือนของผู้นำประเทศตะวันตกเข้ามาในไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ที่พบหลักฐานถึงปัจจุบัน เช่น พระบรมสาทิสลักษณ์ของจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 และจักรพรรดินีอูจิณี จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ได้แต่งให้มองซิเออร์ม็องตีญีนำมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการแทนแผ่นราชทานบัตรใน พ.ศ.2399 ปัจจุบันอยู่ในพระบรมมหาราชวัง (ไกรฤกษ์ นานา. 2550: 155 - 171) พระบรมรูปครึ่งพระองค์ของจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 และจักรพรรดินีอูจิณี (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. 2505: 168) ในขณะเดียวกันนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์เป็นจำนวนมากและดำเนินการเผยแพร่พระบรมฉายาลักษณ์และพระบรมสาทิสลักษณ์ พร้อมกับเครื่องราชบรรณาการไปถึงประมุขหลายประเทศรวมทั้งส่งไปถึงจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2404 (เอนก นาวิกมูล. 2548: 153) นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่ภาพของพระองค์ในหนังสือพิมพ์ต่างประเทศได้แก่ หนังสือพิมพ์ L'illustration ของฝรั่งเศส ฉบับวันที่ 23 พฤษภาคม ค.ศ. 1857 (พ.ศ. 2400) เป็นการนำพระบรมสาทิสลักษณ์ซึ่งวาดใน พ.ศ. 2399 ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ (ไพศาลย์ เปี่ยมเมตตาวัฒน์. 2558: 10)

พระราชนิยมเรื่องความสมจริงตามหลักมนุษยนิยมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏในงานศิลปกรรมหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ล้วนแสดงความสมจริงมากกว่าที่เคย

ปรากฏในรัชกาลก่อนๆ อาทิเช่น การเปลี่ยนแปลงของจิตรกรรมจากเดิมที่นิยมเขียนภาพไตรภูมิและเทพชุมนุมมาเป็นการเขียนภาพปรีชาธรรมซึ่งมีเนื้อเรื่องที่สมจริงยิ่งขึ้น ในด้านประติมากรรมเห็นได้จากพระพุทธรูปที่มีสัดส่วนของร่างกายเหมือนมนุษย์ เช่น พระพุทธรูปนันทาราย ดังนั้นจึงไม่แปลกใจว่าประติมากรรมแทนบุคคลที่สร้างขึ้นในสมัยนี้จะมี ความสมจริง เพราะแนวคิด คติความเชื่อที่เปลี่ยนไปรวมทั้งพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงด้านประติมากรรมของไทยมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 10 พระบรมสาทิสลักษณ์ พ.ศ. 2399 ตีพิมพ์หน้าแรกของนิตยสาร 'L'Univers illustre' กรุงปารีส ที่มา : ไพศาลย์ เปี่ยมเมตตาวัฒน์. (2558). สยามผ่านมูมกล้องจอห์น ทอมสัน 2408 – 9 รวมทั้งนครวัด และเมืองชายฝั่งประเทศจีน. หน้า 10.

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับว่าเป็นประติมากรรมเหมือนพระมหากษัตริย์ไทยชิ้นแรกที่เกิดขึ้นในขณะที่ผู้เป็นแบบยังมีชีวิตอยู่ โดยงานชิ้นนี้ปั้นโดยหลวงเทพธนา (พลับ) มุลเหตุในการสร้างพระบรมรูปนี้มาจากการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างราชสำนักสยามกับประเทศตะวันตกใน พ.ศ. 2402 จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 (Emperor Napoleon III) ได้ส่งประติมากรรมรูปเหมือนของพระองค์ และจักรพรรดินีอูจิณี เดอ ม็องตีญี (Empress Eugénie de Montijo) มาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาใน พ.ศ.2406 รัฐบาลฝรั่งเศสทูลเกล้าถวายพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมรูปหล่อด้วยสัมฤทธิ์เคลือบทองแบบลอยตัว ขนาดสูง 59 เซนติเมตร ในพระอิริยาบถยืนตามแบบรูปถ่ายที่ส่งออกไป ปั้นโดยประติมากรชาวฝรั่งเศส ชื่อเอมิล ฟรังซัว ชาตรูส (Emile Francois Chattrousse) แต่เนื่องจากชาตรูสได้มาเพียงพระบรมฉายาลักษณ์เป็นแบบเท่านั้นจึงปั้นผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงมาก พระบรมรูปนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระบรมรูป 63” เนื่องจากสร้างขึ้นใน ค.ศ. 1863 ตามที่สลักไว้ที่ฐาน (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. 2505: 173) แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่พอพระทัยเนื่องจากพระบรมรูปองค์นี้รูปโฉมคลาดเคลื่อนจากพระองค์จริงไปมากพระองค์จึงมีพระราชดำริให้หลวงเทพธนา (พลับ) ช่างไทยซึ่งต่อมาเป็นพระยาจินดา

รังสรรค์ ปั้นพระบรมรูปขนาดเท่าพระองค์จริงขึ้นมาใหม่โดยที่ทรงเป็นแบบและแต่งพระองค์ตามอย่างที่ชาตรัสสร้างขึ้น อย่างไรก็ตามพระบรมรูปองค์นี้ก็ยังไม่ได้หล่อขึ้นในตอนนั้น เพราะเกรงความอับมงคลที่ต้องหลอมละลายทอง ซึ่งตามความเชื่อโบราณถือกันว่าจะทำให้ชีวิตสั้นลงจึงหล่อพระบรมรูปด้วยปูนปลาสเตอร์แล้วทาสีแทน แล้วนำไปประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งเวษยันทวีเชียรปราสาทในพระนครคีรี ต่อมาเกิดอสุณีบาตลงที่พระที่นั่งนี้ เป็นเหตุให้พระบรมรูปชำรุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจึงโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระบรมรูปด้วยโลหะขึ้นทดแทนใน พ.ศ. 2505 ส่วนพระบรมรูปองค์เดิมประดิษฐานอยู่ที่ตำหนักเพชรในวัดบวรนิเวศวิหาร (ปภาณิน เกษตรทัต. 2558: 121)

ภาพที่ 12 พระบรมรูปปั้นรัชกาลที่ 4 องค์ที่ 2 ฝีมือหลวงเทพรจนา (พลับ) ช่างไทย
ที่มา : <http://haab.catholic.or.th/>

ภาพที่ 11 พระบรมรูปปั้นรัชกาลที่ 4 องค์แรกสุด ฝีมือนายชาตรุส ชาวฝรั่งเศส
ที่มา : <http://haab.catholic.or.th/>

เดิมคนไทยถือคติว่าการสร้างรูปเหมือนของบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นสามารถนำรูปดังกล่าวไปทำอาคมเพื่อทำร้ายตัวบุคคลนั้นได้ ปฏิบัติการต่อต้านการสร้างภาพเหมือนนี้ยังเห็นได้จากเมื่อเทคโนโลยีการถ่ายภาพเข้ามาเมืองไทยในช่วงแรกคนไทยไม่ยอมให้ถ่ายภาพเนื่องจากกลัวว่าจะนำภาพถ่ายไปทำกฤตยาคม มีผู้ตกใจเมื่อเห็นภาพถ่ายครั้งแรกของตัวเอง เพราะกลัวว่าตัวจะถูกตัดเหมือนกับในภาพถ่าย (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. 2505: 55) ดังนั้นรูปเหมือนจึงเป็นมากกว่างานประติมากรรมทั่วไปแต่ยังเป็นเสมือนตัวแทนของบุคคลต้นแบบซึ่งมีผลด้านจิตวิญญาณ ดังนั้นการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ถ่ายภาพของพระองค์และโปรดเกล้าฯ ให้ปั้นรูปเหมือนของพระองค์ขึ้นมานอกจากจะแสดงออกถึงความป็นสากลแล้วยังถือเป็นการท้าทายต่อปฏิบัติการกลัวภาพเหมือนซึ่งเป็นความเชื่อเก่าที่มีอยู่ในสังคมไทยด้วย

จิตรกรรมไทยในมิติใหม่แบบตะวันตก จิตรกรรมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ได้เกิดปรากฏการณ์ใหม่โดยศิลปินได้นำวิธีเขียนภาพแบบตะวันตกมาผสมผสานโดยใช้ “กฎเกณฑ์ทัศนียวิทยา” (Perspective) มีระยะใกล้ - ไกลแสดงความลึกในแบบ 3 มิติ ตลอดจนการจัดองค์ประกอบให้บรรยากาศและสีสันประสานสัมพันธ์กับรูปแบบตัวภาพ เป็นจิตรกรรมไทยแนวใหม่แสดงลักษณะศิลปะแบบอุดมคติและศิลปะแนวสัจนิยม หรือเรียลลิสติก (Realistic) โดยมีจิตรกรเอกในสมัยรัชสมัยนี้คือ “พระอาจารย์อินโขง” หรือ “ขรัวอินโขง” ผู้นำเอาจิตรกรรมแบบตะวันตกที่เกี่ยวกับการจัดองค์ประกอบ ผู้คนการแต่งกาย ตึก บ้านเมือง ทิวทัศน์ การใช้สี แสงเงา บรรยากาศที่ให้ความรู้สึกในระยะและความลึก มาใช้อย่างสอดคล้องกับเรื่องที่ใช้แสดงออกเกี่ยวกับคติและปรีชาธรรมเอ.บี. กริสวอลด์ได้กล่าวถึงงานจิตรกรรมของขรัวอินโขงไว้ว่า “การผสมผสานกันระหว่างประเพณีเก่าและประเพณีใหม่เช่นนี้ ก่อให้เกิดภาพที่งดงามอย่างน่าประหลาดไม่เหมือนกับจิตรกรไทยรุ่นหลังๆ ขรัวอินโขงแสดงได้ทั้งประเพณีแบบเก่าและใหม่ที่ดีที่สุด ลักษณะความมุ่งหมายในการวาดภาพของท่านก็เหมือนกับลักษณะความมุ่งหมายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปกครองประเทศ” (เอ.บี.กริสวอลด์. 2537: 41)

ขรัวอินโขงยังได้ชื่อว่าเป็นจิตรกรไทยที่เขียนภาพคนเหมือนแบบตะวันตกเป็นคนแรกซึ่งท่านได้เขียนภาพเหมือนพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปัจจุบันภาพดังกล่าวประดิษฐานอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นับว่าเป็นงานภาพคนเหมือน (Portrait) ที่มีชื่อเสียงชิ้นแรกของเมืองไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้จักขรัวอินโขงมาตั้งแต่ครั้งยังผนวช ทรงโปรดปรานฝีมือการเขียนภาพและเรียกใช้ขรัวอินโขงเสมอ ไม่ว่าพระองค์จะไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์พระอารามแห่งใดก็มักจะโปรดให้ขรัวอินโขงเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังประดับอาคารสถานที่นั้นๆ นับว่าขรัวอินโขงเป็นจิตรกรที่ใกล้ชิดและมีฝีมือเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก ความสำคัญด้านจิตรกรรมของขรัวอินโขงนี้ไม่เพียงแต่จะสร้างมิติใหม่ด้านจิตรกรรมไทยแต่เป็นการสะท้อนการเปลี่ยนแปลงคติ แนวคิดของสังคมไทยที่กำลังก้าวผ่านยุคจารีตโดยมีนัยของการท้าทายกันระหว่างวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนาโดยใช้จิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโขงเป็น “สัญลักษณ์” ใน

การสะท้อนแนวคิดดังกล่าว โดยรูปแบบศิลปกรรมของชรัอิน ไข่งนี้อยู่ภายใต้ร่มเงาของธรรมยุติกนิกายภายใต้การกำกับของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แสดงให้เห็นถึงการ หวนกลับไปให้ความสำคัญแก่พระไตรปิฎกซึ่งถือว่าเป็นพุทธ ศาสนาที่บริสุทธิ์กว่าพุทธศาสนาแบบจารีตที่มีอยู่ในขณะนั้นแต่ องค์กรความรู้เรื่องการให้ความสำคัญกับพระไตรปิฎกตามทัศนะ ของธรรมยุติกนิกายเช่นนั้นก็ควรได้รับการตรวจสอบซ้ำด้วยว่า เมื่อได้ปรับให้เข้ากับแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์แล้วจะเป็นพุทธ ศาสนาที่ “บริสุทธิ์กว่า” จริงหรือไม่

ภาพที่ 13 ภาพปริศนาธรรม วัดบรมนิวาส
ที่มา : <http://www.cameraeyes.net/forum/index.php?topic=496.0>

การละคร พระราชกรณียกิจอันสำคัญที่ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรมอีกประการหนึ่ง คือ การอนุรักษ์และการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ การละครไม่ได้ทำให้การละครไทยกลับไปสู่ความไม่เจริญ แต่ กลับทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคติ แนวคิดแบบใหม่กล่าวคือ พระองค์ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้หัตถ์ละครผู้ ห้างกันได้โดยทั่วไป และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ นามทพระราชนิพนธ์ไปเล่นได้ เมื่อเริ่มรัชกาลยังไม่มีละคร หลวง เพราะละครหลวงเลิกไปเสียแต่ครั้งรัชกาลพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงรัชสมัยของพระองค์มิได้ ทรงรังเกียจ ดังนั้นสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี จึงทรงหัต ละครเด็กผู้หญิงในพระบรมมหาราชวังขึ้นชุดหนึ่ง แต่ไม่ทันได้ ออกแสดงเนื่องจากสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีได้ สิ้นพระชนม์ก่อน ต่อมาเมื่อทรงรับช้างเผือก (คือพระวิมลรัตน กิริณี) สู่พระบารมี ใน พ.ศ. 2396 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมละครของสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ผูกหัตเป็น ละครหลวงได้ออกโรงเล่นสมโภชช้างเผือกเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2397 ในรัชกาลนี้ โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่าด้วยละครผู้หญิง พ.ศ. 2398 โปรดอนุญาตให้เจ้านาย ขุนนาง และผู้มีบรรดาศักดิ์ หัตละครผู้หญิงขึ้นได้ แต่ได้ขอกำกัฏฐ์บางประการไว้สำหรับ ละครหลวง เช่น รัตเกล้ายอด เครื่องแต่งตัวลงยา พานทอง หีบ ทอง ซึ่งใช้เป็นเครื่องยศ เครื่องประโคมแตงสังข์ และห้ามมิให้ บังคับผู้ที่ไม่สมัครใจเล่นละครให้ได้รับความเดือดร้อน

การที่ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ ใครๆ มีละครผู้หญิงได้ไม่ห้ามปรามดังแต่ก่อนครั้งนั้นมีผลแก่ การเล่นละครต่อมาเป็นอันมากที่เป็นข้อสำคัญนั้นคือเป็นเหตุ ให้เปลี่ยนแปลงการเล่นละคร ซึ่งเป็นของผู้ชายเล่นมาแต่ก่อน กลายเป็นผู้หญิงเล่นแทบทั่วทั้งเมือง ผู้คนก็ชอบดูละครผู้หญิง ดังนั้นละครผู้หญิงจึงแพร่หลาย การแสดงละครชายจริงหญิงแท้

จึงเริ่มมีครั้งแรกในสมัยของพระองค์นี้ เจ้าของละครได้รับ ประโยชน์มากขึ้นจากการรับงานละครไว้มาก พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งภาษีโชน - ละคร เพื่อให้เจ้าของ ละครได้ช่วยเหลือแผ่นดินบ้างเรียกว่าภาษีโรงละคร อีกทั้ง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทพระราชนิพนธ์ไป เล่นละครได้ การเล่นละครได้อย่างเสรีทำให้ละครแพร่หลาย เจ้าของละครต่างแสวงหาเรื่องเล่นละครให้แปลกใหม่กว่าโรง ละครอื่นเพื่อดึงดูดลูกค้า จึงทำให้เกิดบทละครขึ้นใหม่เป็น จำนวนมาก วิวัฒนาการละครในรัชกาลนี้กล่าวได้ว่าเฟื่องฟูและ นับได้ว่าเป็นยุคทองของศิลปที่เป็นผลสืบเนื่องมากระทั่งทุก วันนี้

บทสรุป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการใช้ศิลป วัฒนธรรมสร้างความทันสมัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัวใช้ศิลปวัฒนธรรมสร้างความทันสมัย

1.1 ปัจจัยภายใน การได้รับอิทธิพลทางด้าน พุทธศาสนา การที่พระองค์ทรงเป็น “คนนอก” ได้ดูการบริหาร บ้านเมืองของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในเพศ บรรพชิตถึง 27 พรรษาทรงเห็นองคาพยพของสังคมสยามเก่า ที่กำลังจะเปลี่ยนผ่านไปยุคสมัยหนึ่ง การที่ทรงได้ศึกษา ความเป็นตะวันตกจากมิตรสหายมิชชันนารีจากการอ่าน หนังสือพิมพ์ ตำราภาษาอังกฤษ การมีวิสัยทัศน์ที่แตกต่างจาก คนในยุคสมัยเดียวกัน การศึกษาพระธรรมจนแตกฉานเมื่อครั้ง ทรงผนวชอยู่นั้น ทำให้พระองค์ทรงละทิ้งความเชื่อทางพุทธ ศาสนาแบบดั้งเดิมตามที่ปรากฏในคัมภีร์ไตรปิฎก แต่ก็ได้ ปฏิเสธคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาในลักษณะที่รุนแรง สิ่ง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งจากการศึกษาหลักพุทธศาสนาอย่างลึก ซึ้งของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ คือ “การปฏิรูปศาสนา” โดย พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการตั้งธรรมยุติกนิกายได้สำเร็จ

1.2 ปัจจัยภายนอก คือ การเข้ามาของ “ความเป็นตะวันตก” ที่มาพร้อมกับ “ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวัน ตก” รวมทั้งเป็นภัยคุกคามแบบใหม่ที่ได้แพร่เข้าทวีปเอเชีย และกำลังคืบคลานมายังราชอาณาจักรสยามในฐานะผู้นำ ประเทศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยน พระราชดำริบางประการในการปกครองบ้านเมืองเพื่อให้ระบบ การเมืองมีเสถียรภาพ มีประสิทธิภาพในการสนองตอบต่อ ความต้องการใหม่ๆ ของสังคม แม้ปัจจัยภายนอกจะเป็นปัจจัย หลักในการเปลี่ยนแปลงของสยามในช่วงนี้ แต่ว่าการ เปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากการผลักดันโดยชนชั้นนำไทย โดยการเข้ามาของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกนี้ได้นำเอา อุดมการณ์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ ลัทธิปัจเจกนิยม (Individual-ism) ระบบเศรษฐกิจแบบเสรี (Laissez-faire economy) และ ลัทธิทุนนิยม (capitalism) มาด้วย

2. กระบวนการเข้าสู่ความทันสมัยโดยใช้ศิลป วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่ หัวทรงใช้ “ศิลปวัฒนธรรม” เป็นเครื่องมือในการปฏิรูปประเทศ โดยใช้กระบวนการดังนี้คือ

2.1 การทำให้เป็นแบบตะวันตก (Westernization) คือ การยอมรับเอาความจริงที่เป็นตะวันตก โดยการสร้างรัฐชาติ หรือรัฐสมัยใหม่ โดยทรงเริ่มค่อยๆ ปรับ เปลี่ยนคติแนวคิดแบบรัฐจารีต มาเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ก่อ

กำเนิดเป็นรัฐสมัยใหม่ในรูปแบบองค์ความรู้แบบภูมิศาสตร์สมัยใหม่ พระองค์ทรงสร้าง “สำนักกรม” และปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของราษฎรไทยเพื่อการวางรากฐานของชาติให้สมบูรณ์ในรัชสมัยต่อๆ มา

2.2 การปรับปรุงจารีต (Neo - traditionism) คือความพยายามที่จะย้อนกลับไปหาความเชื่อหรือสถาบันดั้งเดิมของชาวพื้นเมือง โดยมีการชำระหรือปฏิรูปความเชื่อหรือสถาบันนั้นๆ ให้มีลักษณะยึดหยุ่นเหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมอย่างใหม่ ในกรณีนี้ “การปฏิรูปพระพุทธศาสนาโดยการตั้งธรรมยุติกนิกาย” ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งนับว่าเป็นการ “ปรับปรุงจารีตที่ชัดเจนที่สุดและมีนัยทางการเมืองอย่างชัดเจนดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ว่า การก่อตั้งธรรมยุติกนิกายนั้นเป็น “การต่อสู้อย่างยิ่งของพระวชิรญาณ” กล่าวคือ ธรรมยุติกนิกาย ที่พระวชิรญาณเถระ ทรงตั้งขึ้นนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิรูปและฟื้นฟูด้านวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ให้มีความถูกต้องและเข้มงวดตามพุทธบัญญัติ เพื่อช่วยปฏิรูปการคณะสงฆ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอย่างบริบูรณ์ขึ้นในประเทศไทย

3. การรับนวัตกรรมทันสมัย (Industrialization) คือการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ได้มาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในตะวันตกเข้ามาใช้ ในกรณีนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนวัตกรรมด้านสิ่งพิมพ์มาใช้ได้อย่างชัดเจนที่สุด โดยการออกประกาศกว่า 500 เรื่อง และปรับเปลี่ยนสำนักเรื่องเวลาแบบสากล รวมทั้งการก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม อาคาร บ้านเรือน และการสร้างถนนหนทางซึ่งนับว่าเป็นการวางโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เพื่อนำไปสู่การเป็นมหานครต่อไปในอนาคต

การใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสร้างความทันสมัยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นไปในลักษณะชั้นชม “ศิลปะเหมือนจริง” ของตะวันตกนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งแรกที่ทำให้อิทธิพลของศิลปะตะวันตกได้ก้าวเข้าครอบงำสังคมไทยในลักษณะที่เห็นตามคดีเรื่อง “ศิลปะเหมือนจริงคือความทันสมัย” และจุดเปลี่ยนนี้ได้ถูกกำหนดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนชั้นชั้นนี้ หรือจากบนจุดยอดของสังคมที่ทำให้ชนชั้นที่อยู่ถัดลงมาได้ “เอาอย่าง” และ “แพร่อิทธิพล” ลงสู่ฐานรากตามอำนาจที่ลดหลั่นกันไปจากศูนย์กลาง การแพร่อิทธิพลจากฝรั่งเศสตะวันตกที่เวลานั้นก็คือการ “ทาบทองต่อตาทางศิลปะ” เนื่องจากเห็นว่าเป็นความทันสมัย และเพื่อก้าวขึ้นสู่ความเป็นสากลในลำดับต่อไป

บทบาทของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะที่ทรงสร้างศิลปวัฒนธรรมสมัยใหม่เพื่อนำพาสังคมสยามให้เริ่มเข้าสู่ความทันสมัยนี้มีความสำคัญในจุดที่ว่ารัชสมัยของพระองค์เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นยุคแห่งการริเริ่มสิ่งต่างๆ ดังนั้นเราควรตระหนักว่ายุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่รัชสมัยของพระองค์ แม้แต่เป็นการค่อยๆ เปลี่ยนผ่านยุคสมัย และเป็นการวางรากฐานระบบความคิด ความเชื่อ มโนทัศน์ใหม่ๆ ในสังคมไทย ซึ่งการปลูกฝังหรืออาจจะใช้คำว่า “ครอบงำ” ทางความคิดนี้จะส่งผลอย่างชัดเจนในสังคมไทยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปประเทศในทุกๆ ด้านในสมัยต่อมาซึ่งความสำเร็วจนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่าเกิดจากพระบรมชนกนาถได้วางรากฐาน

“กระบวนการทำให้ทันสมัย” (Modernization) ไว้ซึ่งพระองค์ได้ทรงสานต่อแนวพระราชดำริหลายๆ ประการต่อจากพระบรมชนกนาถจนเป็นผลสำเร็จ เห็นได้จากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบางตอน ที่ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย เนื่องในวโรกาส 40 ปี แห่งการครองสิริราชสมบัติ และทรงเปิดพระบรมรูปทรงมา ดังนี้

...ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถอันประเสริฐของเรา ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติทรงผูกพันทางพระราชไมตรีต่อกันนานาประเทศ เปิดทางค้าขายให้ขยายกว้างขวางขึ้น การเปลี่ยนแปลงอันนั้นย่อมทำให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในทางที่จะทำมาหาผลประโยชน์มีขึ้นอย่างใหม่ๆ แต่การปกครองก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ที่มีมานับว่าเป็นเวลาผ่านพ้นแก้ไขให้ไปไม่ได้ชั่วคราว เพราะเหตุที่เวลารัชสมัยหาพอที่ทรงเปลี่ยนแปลงให้ตลอดได้ไม่ ครั้นเวลาที่เราได้รับราชสมบัติสนองพระองค์ ความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรากฏมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ จนเห็นว่าทำนองที่จะทำไปแต่เพียงเยี่ยงยาอย่างที่เป็นไป ในครั้งสมเด็จพระบรมชนกนาถอันประเสริฐทรงแต่ก่อนนั้น หาสำเร็จเป็นผลดีไม่ จำต้องดำเนินทางเปลี่ยนใหม่ตั้งการปกครองให้เป็น หลักถนัดแก่กาลสมัย... (วัฒนธรรวี. 2552: 359 - 360)

เอกสารอ้างอิง

- ไกรฤกษ์ นานา. (2550). สยามกู้อิสรภาพตนเอง : ทางออกและวิธีแก้ปัญหชาติบ้านเมืองเกิดจากพระราชกุศโลบายของพระเจ้าแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: มติชน.
- Krairiksh Nana. (2007). **Siam Liberator himself : a solution and a solution to the country of his own era. By the King of Siam.** Bangkok: Matichon.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2548). **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- Rama IV. King. (2005). **Total celebrates King Mongkut The rescript in King Mongkut.** Bangkok: The Supreme Council.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2503). **พระราชพิธีสิบสองเดือน.** กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- Rama V. King. (1960). **Ceremonial twelve months.** Bangkok: Shilpabannakarn.
- ชลภูมิ บรรหาร. (2552). **ความทันสมัยทางการเมืองตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** สารนิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- Chonlapoom Banharn. (2009). **Political Modernity Along The Linees Of Rama IV's Intiatives.** M.Ed. (history). Bangkok: Graduate School,

- Srinakharinwirot University. (Copy)
- ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. (2506). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3.** พระนคร: ป.พิศนาคะการพิมพ์.
- TipakornrawongmahakhasaThibordi (Kham Boonnak). Chaopraya. (1963). **Royal Chronicle Rattana kosin Rama III.** Pranakhon: P.Pisanakakarnpim.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). **กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ.** กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- Thongchai winitchaikul. (2013). **Siam mapped : A history of the Geo-Body of a Nation.** Bangkok: Kobfire.
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระ กรมพระยาและดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. (2505). **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 4.** พระนคร: องค์การค้ำของกรุงสยาม.
- Narisaranuwattiwong. HRH The Prince of; & Damrongra chanuphap. HRH The Prince of. (1962). **A letter from HRH The Prince Vol.4.** Bangkok: The Supreme Council.
- ปภาณิน เกษตรทิต. (2558). **เบื้องหลังรูปเคารพ คติ ความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม.** กรุงเทพฯ: มติชน.
- Praphanin Kasettat. (2015). **Background images Beliefs shape the party in Siam.** Bangkok: Matichon.
- ประวัติศาสตร์ตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์. (2559). สืบค้นเมื่อ 18 พฤศจิกายน 2558, จาก <http://samranrat.metro.police.go.th/history.htm>
- Records Police Station Samranrat.** (2016). Search on November 18, 2015 from <http://samranrat.metro.police.go.th/history.htm>
- มุสตี ทิพทัส. (2545). **ช่างฝรั่งในกรุงสยาม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Pussadee Tipatat. (2002). **Western technician in Siam.** Bangkok: Printing of Chulalongkorn University.
- พระที่นั่งอนันตสมาคมมองครั้งแรกกับภาพเก่าหาชมยาก. (2559). สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2558, จาก <http://board.postjung.com/655907.html>
- Embassy of the First With rare old photos.** (2015). Search on December 25, 2015 from <http://board.postjung.com/655907.html>
- พิพิธภัณฑ์ธงชาติไทย. (2559). สืบค้นเมื่อ 21 สิงหาคม 2558, จาก <http://www.t-h-a-i-l-a-n-d.org/thaiflag/newsite/detail.php?id=4>
- Thailand flag Museum.** (2015). Search on August 21, 2015 from <http://www.t-h-a-i-l-a-n-d.org/thaiflag/newsite/detail.php?id=4>
- ไพศาลย์ เปี่ยมเมตตาวัฒน์. (2558). **หนังสือประกอบ นิทรรศการภาพถ่ายโบราณ เรื่อง สยามผ่านมุมมองกล้องจอห์น ทอมสัน 2408 – 9 รวมทั้งนครวัด และเมืองชายฝั่งประเทศจีน.** กรุงเทพฯ: ริเวอร์บุ๊คส์จำกัด.
- Pisan Piammettawat. (2015). **The book accompanying the exhibition of ancient Siam through corners John Thomson 1865-1866, in cluding Angkor Wat. China and coastal cities.** Bangkok: River Books co., Ltd.
- วัฒน์ระวี. (2552). **แผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง กับความทรงจำแห่งรัชสมัย.** กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- Watravee. (2009). **The king With memories of his reign.** Bangkok: Sangdao.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2559). **ธงพระอิสริยยศในประเทศไทย.** สืบค้นเมื่อ 22 ธันวาคม 2558, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ธงพระอิสริยยศในประเทศไทย>
- Wikipedia free encyclopedia. (2016). **Royal Standard of Thailand.** Searched on December 22, 2015, from <https://th.wikipedia.org/wiki/ธงพระอิสริยยศในประเทศไทย>
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2547). **ศิลปะหลังสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.
- Viroon tangcharern. (2004). **Post-modern art.** Bangkok: Santisiri Printing.
- ศิลปวัฒนธรรม. (2556). **ทิ้งหลักฐานใหม่ เก่าสุด ประวัติพระบรมรูปปั้น พระเจ้าแผ่นดินไทยมีต้นกำเนิดจากไหน.** สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2559, จาก <http://haab.catholic.or.th>
- Art & Culture. (2013). **Dramatic new evidence of the earliest history of the royal statues. God originated from Thailand where.** Searched on January 10, 2016, from <http://haab.catholic.or.th>
- ศุภชัย เสริมสุขเจริญชัย. (2555). **งานตกแต่งภายใน พระอุโบสถวัดราชบพิธ สถิตมหาสิมมาม : การปรับเปลี่ยนสู่ศิลปะตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5.** การค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- Suppachai sermsookcharernchai. (2012). **The interior of the temple Wat Brian Pitts. Lord Ram's color: Transition to art West during the reign of King Rama V.** Independent Study Master of Art (History of Art). Bangkok: Graduate school, Silpakorn University. (Copy)
- สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ. (2548). **ธงสำคัญของชาติ.** กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์.
- Office of National Identity. (2005). **The flag of national importance.** Bangkok: Srimeuang printing.
- สุรัชย์ จงจิตรางาม. (2551). **ข้ามห้วงมหาสมุทรกับขั้วอินโดจีน: เมื่อชนชั้นนำสยามใช้วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือในการหยั่งรู้ความเป็นจริงของพุทธศาสนา.** วารสารเมืองโบราณ. 34(3): (กรกฎาคม – กันยายน 2551): 44 - 70.
- Surachai chongchitngam. (2008). **Across the ocean with Kraw-in-khong: When the elite Siam science as**

a tool. Perceiving the reality of Buddhism.

Journal of the ancient city. 34(3): (July - September 2008) 44 – 70.

เอ.บี.กริสวอลด์. (2537). **ธรรมเนียมราชตระกูลใน
กรุงสยาม และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
กรุงสยาม.** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทางเพลิง
พระศพพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจักรพันธ์เพ็ญ
ศิริ ม.จ.ก., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุหลวงหน้า
พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพุธที่
30 เดือน มีนาคม พุทธศักราช 2537. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด.

A.B. Griswold. (1994). **Traditionally the Royal Family in
Siam And the King of Siam.** Hath graciously
bestowed the royal crown, type the body of the
fire god Worawong.In her memoirs Jakrapan
Pensiri M.h.k., P.h., M.p.ch., M.w.m. royal
crematorium at the tabernacle Isra Riad Porn
measure.Thepsiri Thrawat Wednesday 30 March,
AD 2537. Bangkok: Bangkok (1984) Limited.

เอนก นาวิกมูล. (2548). **ประวัติการถ่ายรูปยุคแรกของ
ไทย.** กรุงเทพฯ: สารคดี.

Anake Nawigamune. (2005). **The early history of
photography of Thailand.** Bangkok:
Sarakadee.